

ПРОЛЕТНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ НА ДЕП. „МАСОВИ
КОМУНИКАЦИИ“

тема: МОРАЛНИ СТАНДАРТИ В ЖУРНАЛИСТИКАТА И ПР-а

УЙЛЯМ ГЛАДСТОН – ПОЛИТИКА И ЕТИКА

доклад

Видяхме началото на филма „Г-н Гладстон и българите“, подкрепен от настоятелството на НБУ. Той е в основата едно мое емоционално преживяване като режисьор, с което свързвам с влечението ми към морала и етиката в публичния живот, публичните изяви и публичните личности. Филмът е посветен на 200 години от рождението на Уилям Гладстон, чийто принос за възстановяването на българската държавност е премълчаван и омаловажаван у нас през годините след втората световна война. За много хора това е само име на улица в София, Пловдив, Варна...

А всъщност, това е човекът, който преобръща политиката на Великобритания по Източния въпрос след публикациите на Макгахан за потушаването на Априлското въстание на българите. По това време императив в английската политиката е безрезервна подкрепа на Турция – единствената сила, която възпира руската експанзия на югоизток. Правителството на торите, начело с Бенджамин Дизраели е безкомпромисно в това отношение, Неговият противник, либералът Гладстон, се е оттеглил от политиката, обявил е своето пенсиониране. Но той не остава безразличен към трагедията, написва памфлета „Българските ужаси“, станал бестселър на времето и възглавява спонтанно възникналото в Северна Англия движение, наречено „Българска агитация“. Под натиска на общественото мнение, за пръв път в европейската история едно правителство променя позицията си: парламентът принуждава Дизраели на компромис. А Британия е най-мощната сила в Европейския концерт на XIX век и без нейното мълчаливо съгласие Русия едва ли би влязла във война и Нашият „Трети март“ вероятно нямаше да се състои. И така, образно казано, се осъществява едно двойно възкръсване: възстановява се българската държава и Г-н Гладстон се връща към активен политически живот.

След това въведение, искам да споделя с вас как един почти научен текст се превърна във филм.

В началото бе сценария. Текстът, който на доц. Д-р Румен Генов от департамент История на НБУ беше написал ми се стори по-скоро резюме

на монографичното му изследване „Уилям Юърт Гладстон: политика на праведна страст“. Прочетох го и, да си призная, не бях обнадежден. Как става от това филм? Надявам се, че той няма да ми се разсърди, че разказвам за кухнята на нещата. Проведохме няколко разговора, аз задавах въпроси, от които той вероятно е заключил, че ми липсва научен подход и знание, а аз разбрах, че нему е неясно какво искам. В сценария липсваше история, а киното е разказ, изисква простичко да се разказва за сложните неща.

Защо тогава се захванах с този текст? Защото бях привлечен от тази колосална личност, която кореспондира с бащините ми представи за морал в политиката и по-точно от неговото мото: „Морално грешното не може да бъде политически правилно“ (в противовес на Дизраелиевото „Британия няма врагове и приятели, има интереси“).

Но за да превърна този научен текст в приказка, трябваше да се захвана за нещо, което да разплете кълбото, да възбуди интереса на бъдещия зрител, да тръгне историята. Защото докато цел на научния текст е обективната историческа истина, филмът цели съпреживяване, човешки неща. Хората, зрителите обичат да гледат приказки – за добро или за зло. Кинодокументалистите имат една фраза: „Сценарият се пише за комисиите, после го хвърляме зад кревата и започваме да правим филма“. Нямах начин, тръгнах по тоя път.

Изчетох десетки биографии, прерових купища архиви и след като се натъквах на най-противоречиви характеристики за Гладстон като „Смешно човече, което пише дневници“, „Политик от нафталина“ „Колос на Викториянската епоха, най-забележителния политик на XIX век“ и и „Баща на либерализма и предвестник на съвременна обединена Европа“... май трябваше да се съглася с едно от тях: „великият човек е непознаваем“.

И колкото повече търсех оня жив, човешки момент, който да хвърли мост към зрителя, толкова по-титаничен и недостижим ми се струваше образа на Гладстон. Как да побереш в един филм човек, който 66 години участва активно в политическия живот, провежда едни от най-радикалните реформи в Британия, единствен в историята ѝ печели избори четири пъти, съставя правителства и ги оглавява; въвежда тайното гласуване, системата на социалните услуги, безмитната търговия, работи по 16 часа на ден, превежда гръцки текстове, пише книги, статии, студии и се издържа от това (по това време депутатите в парламента не получават възнаграждение), прочел е над 22 000 заглавия, обожава физическия труд - сече с брадва огромни дървета и всекидневно, в продължение на 76 години ден след ден отбелязва всичко извършено в дневника си, и още, и още... И като капак, съпругата му

Катрин казва: "Уйл, ако не беше толкова велик, щеше да бъдеш скучен до смърт".

А от визуална страна, изобразителният материал от XIX век е главно рисунки, картини и фотографии. Киното едва прохожда, звукозаписът – също. Как да покажем разказа си?

Ключът към нашата приказката дойде с репликата на правнука, също Уйлям Гладстон: „Роден съм през 1925, двадесет и седем години след смъртта на Уйлям Гладстон. Когато бях дете повечето възрастни в Британия го помнеха като жив, но постепенно, докато пораствах, той се превърна в историческа фигура.“ Да! Майка ми също е родена през 1925. По времето, когато тя е била дете е имало свидетели на Априлското въстание, но постепенно с годините и то се превръща в история, в митология. Така се роди идеята за паралелен разказ между биографията на английския държавник и възраждането на българското национално самосъзнание (което довежда до въстанието). Тя стана мост към зрителя.

Тогава се откри и друга аналогия: в развитието на Гладстон като политик и на българската национална идея има едно парадоксалното сходство. Или както казва във филма един от слепите в буквалния симъл на думата (т.е. незрящ) поддържници на Великия старец: „Докато повечето хора в младостта си са радикални левичари и постепенно улягат в по-консервативните възгледи с възрастта, Гладстон започва политическата си кариера като най-отявлен привърженик на торите, защитава дори робството в Британската империя, за да се превърне в зрялата си възраст в либерал, в баща на либерализма и предвестник на идеята за ненарушимите човешки права“. Разочарованието на Гладстон от британските избиратели, които не подкрепят с гласа си неговите либерални реформи, го отчайва и той прекратява политическата си кариера през 1874 и излезе в пенсия, отдава се на интелектуален труд и на своята любима теология.

Българската национална идея минава почти по същата обратна перспектива: от идеята за вярно поданичество, през мисълта за дуалистична империя, към комитетите и всеобщото въстание за „чиста и свята република“. Разочарованието от проточилите се църковни борби, от провала на правната модернизация в Турската империя води до отчаяние, което хвърля българите в едно самоубийствено въстание. Или както казва друг участник във филма: „За нас българите XIX век е века, в който сме победили. Ние загубихме в XX век вече като държава, но победихме в XIX като нация.... Ние сме изстрадали либералната идея по същия начин, по който я е изстрадал и Гладстон. Когато поддържаш статуквото ти си консерватор, когато възставаш срещу него, си

антихрист, богохулник и ... либерал. Може би това е случайно съвпадение между личност и народ. Той също е изживал илюзиите, че запазването на статуквото може да премине кротко от една към друга фаза на национално развитие... Гладстон и българите може би се срещат случайно, но тяхното развитие, илюзии, надежди и тревоги – те не са.”

По този начин научният текст оживя, придоби нова форма, формата на приказка, която проектира миналите събития върху днешния ден. От исторически портрет и от научно изследване, разказът се превърна опит да се обхване историческата личност чрез нейната проекция днес – в живите спомени на съвременниците, в емоционалното отношение на изследователите му, в строежите и в цивилизационния резултат от делата. Същият подход използвахме и за разкриване на българското развитие. И колкото повече се задълбочавах в разказа, толкова повече ме овладяваше многостранната и мощна личност на Гладстон, непреклонния му морал, развитието на либералната идея и още... Непрекъснато откривах нещо нова, бях горд от своите открития, но когато ги споделях с доц. Генов, сценариста, той не се учудваше. И едва когато случайно прочетох отново първоначалния му сценарий, открих, че всичко това съществува там, но е предадено по друг начин със средствата на научния текст и затова е останало скрито за мен. По различни пътища сме стигнали до еднакъв резултат. Трябваше ли да извървя целия тази път, да изгубя цяла една година, за да достигна познанието, което е било през цялото време в първоначалния текст? Да, трябваше. Така, както Румен Генов е извървял своя път на научното изследване и познание. Не могат девет майки да носят по един месец бебето, а трябва една майка да износи своя плод девет месеца. Така и аз трябваше да достигна до своята истина чрез приказката за Уилям Гладстон и българите.

Лаская се от мисълта, че този филм може би потвърждава думите на един от любимите ми автори¹: „Има ли нещо по истинско от истината? Да – приказката. Приказката придава безсмъртен смисъл на мимолетната истина”.

И всички мои лутания във вселената Гладстон, както и тези на доц. Генов, ще бъдат възмездени, ако този филм върне поне частица от спомена за един от най-искрените радетели за равноправие на народите, за който българският въпрос е бил толкова важен, колкото и Гладстон е важен за държавното ни възкресение. И за състоялия се наш Трети март.

Ще си позволя и един съвет-пожелание към дипломантите, които с нетърпение чакат своя пътен лист в живота: за да не загубите себе си в житейското пътешествие, дръжте се за стожера на миналото – то

отговаря на вечния екзистенциален въпрос „Кои сме?“. А на въпроса, „Накъде отиваме?“ трябва сами да отговорите. На добър час.

Проф. Д-р Михаил Мелтев

ⁱ Никос Казандзакис